

Oslo, 20. desember 2021
Journalnr. 333/21 Vår ref: HKS/KG/

Høringsinnspill til forslag om ny Opplæringslov

Norsk psykologforening viser til høringsnotat og forslag til ny opplæringslov sendt på høring 26.08.2021. Vi viser også til vårt høringsinnspill til NOU 2019:23 Ny opplæringslov, datert 25.06.2021, samt vedlagte innspill til Stortingets behandling av Meld. St. 6 (2019-2020) Tett på - tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO.

Høringssvaret avgrenses til lovforslagets §11-13 Pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT) samt kompetansebehov i tjenesten.

Vår vurdering er at mandat for PP-tjenesten slik det fremstår i § 11-13 i forslag til ny opplæringslov ivaretar tjenestens viktige rolle som samarbeidspart for skolene i arbeidet med å gi et inkluderende opplæringstilbud og at dette skal gjøres gjennom både

- individuelle sakkyndige utredninger der dette er påkrevd,
- at tjenesten skal involveres tidlig for å vurdere behov og tiltak og således ha en forebyggende funksjon (bokstav a),
- samt drive med «kompetanseutvikling og organisasjonsutvikling for å oppnå et inkluderende og tilrettelagt opplæringstilbud» (bokstav b)

Vi savner imidlertid et klart mandat for PP-tjenesten til å samarbeide med andre tjenester som kan være viktige for å oppfylle tjenestens mandat. Dersom en elev av ulike årsaker strever i opplærings situasjonen som følge av psykososiale problemer, kan det være nyttig å samarbeide både med kommunal psykisk helsehjelp for barn og unge, helsestasjon, skolehelsetjeneste, barnevern mv. Det er viktig at ressurser sees samlet og helhetlig. Helsedirektoratet arbeider nå med en tverrsektoriell veileder for barn og unges psykiske helse, der PP-tjenestens rolle vil være en viktig del av det samlede tilbudet og dette fremgår som mål i Opptreppingsplan for barn og unges psykiske helse (prp 121 S (2018-2019)) vedtatt av stortinget.

I mandatet savner vi også en tydeliggjøring av at PP-tjenesten må ha tverrfaglig kompetanse som kan supplere skolens høye pedagogiske kompetanse. I lys av de omfattende psykososiale og psykologiske

årsakene til at elever kan ha behov for individuelt tilrettelagt opplæring, må psykologkompetanse inngå i tverrfagligheten.

Det er ikke kun lese- og skrivevansker eller vansker knyttet spesifikt til læring som påvirker elevenes utbytte av det ordinære skoletilbudet. Psykiske vansker og lidelser er vanlige tilstander hos barn og unge. I Norge har omtrent 8 prosent av barn og unge en diagnostiserbar psykisk lidelse. Mellom 15 og 20 prosent har nedsatt funksjon på grunn av psykiske vansker, og hver tredje 16-åring vil i løpet av barneårene en eller annen gang ha oppfylt de diagnostiske kriteriene for en psykisk lidelse. Vi vet at psykiske problemer og lidelser er en viktig årsak til skolefravall. Psykiske lidelser er også den største årsaken til uføretrygd hos unge voksne mellom 18 – 30 år¹. For at de psykiske vanskene ikke skal være til hinder for barnets læring, utvikling og inkludering må vanskene avdekkes og undervisningen tilrettelegges for barnets eller ungdommens spesifikke behov. Dette er vesentlig for et inkluderende og tilrettelagt skoletilbud for alle barn og unge.

Behovet for å avdekke og tilrettelegge for psykiske vansker og lidelser står i skarp kontrast til det faktum at et mindretall av landets kommuner og fylkeskommuner har psykologkompetanse knyttet til sin PP-tjeneste, til tross for benevnelsen pedagogisk *psykologisk tjeneste*. Høsten 2019 viste beregninger basert på vårt medlemsregister at omkring 100 kommuner hadde psykologkompetanse i PP-tjenesten. Dette er et usikkert tall, men en klar indikasjon på at det mange steder er behov for å styrke den psykologfaglige kompetansen for at tjenesten skal være tilstrekkelig tverrfaglig. Det påpekes også fra regjeringen i Meld. St. 6. (2019-2020) "Tett på-tidlig innsats", at psykologkompetansen i PP-tjenesten er lav. Vår erfaring er at der psykologer, spesialpedagoger og andre i PP-tjenesten samarbeider kan de utfylle hverandre og oppleves særlig nyttige for både barnehaver, skoler og de barn og unge som følges opp særskilt.

Vi mener det bør presiseres i lov, forskrift eller retningslinjer at PP-tjenesten skal være en tverrfaglig tjeneste der psykologfaglig kompetanse er en del av den spesialpedagogiske helheten.

I det følgende utdyper vi behovet for å styrke psykologkompetansen i PPT.

Behov for psykologfaglig kompetanse i en tverrfaglig PP-tjeneste

PPT skal bidra til at alle barn og unge opplever læring, inkludering, trivsel og mestring i barnehage- og skolehverdagen gjennom kompetanseheving og organisasjonsutvikling i barnehagen og skolen (systemarbeid) og utarbeidelse av sakkyndige vurderinger der loven krever det (individarbeid). PPTs mandat er tosidig og komplekst, og det er derfor særlig psykologenes breddekompetanse, slik den er beskrevet i RHETOS, som aktualiseres i møte med mandatet. Med breddekompetanse mener vi psykologers samtidige kompetanse på

- både individ og system-forståelse av utviklingsprosesser
- normalutvikling og skjevutvikling
- hele spekteret av psykiske plager og lidelser
- både forebygging og behandling av disse

En PP-tjeneste uten psykologfaglig kompetanse vil raskt kunne overse underliggende psykiske vansker, utviklingstraumer eller andre vansker som ikke er knyttet til «rene» lærevansker. Psykologer har særlig kompetanse til å vurdere hvorvidt barn og unge har behov for tilrettelegging i barnehage eller skole, for å få positiv utvikling. Psykologene har en særkompetanse knyttet til å utrede og behandle vansker som berører utvikling av språk, kognisjon og psykisk helse. Dette er også vesentlig kompetanse i vurdering av utredning gjort av ekstern instans (for eksempel HABU, BUP) og

¹ <https://www.fhi.no/nettpub/hin/grupper/psykisk-helse-hos-barn-og-unge/>

ved overføring av kunnskap og iverksetting av tiltak som anbefales. Dette kan dreie seg om vurdering av behov for utredning/ behandling i spesialisthelsetjenesten, behov for familie- eller foreldreveiledning, m.m.

Skolens evne til å ivareta trygghet og trivsel for alle elever skjer gjennom de ansattes evne til relasjonsarbeid, både på gruppenivå (klasseledelse) og individnivå (lærer-elev relasjon). Psykologers utdanning og trening i allianse, relasjon og endringsarbeid bidrar til at voksne i skolen kan få hjelp til å bygge relasjon med alle elever, også de som er sårbare for utrygghet og mistriivsel.

Psykologer kan hjelpe de voksne rundt barnet til å tolke barnets atferd på en måte som gjør det mulig for den voksne å fortsette å bidra til positiv utvikling for barnet og legge til rette for læring. Kompetansespredning til de ansatte om voksnes egne responser, reaksjonsmønster og reguleringsstrategier kan være avgjørende for at ansatte i skoler evner å stå tryggere i krevende relasjonsarbeid.

Psykologer i PP-tjenesten er et viktig bindeledd mellom kommunen og spesialisthelsetjenesten, og har særlig kompetanse på når disse aktørene bør samhandle. Fra 01.07.15 har psykologer selvstendig henvisningsrett til BUP. Det finnes også eksempler på lokale avtaler hvor PP-tjenesten henviser direkte til utredninger ved habiliteringstjenesten for barn og unge.

Psykologer i andre kommunale helsetjenester jobber ofte direkte med barn, unge og familier (individuell). Psykologer i PPT har en unik mulighet til å jobbe med å utvikle miljøet barnet oppholder seg store deler av tiden i (skole og barnehager). Oppfølging i kommunale helsetjenester er også ofte knyttet til et selektivt grunnlag (for eksempel milde til moderate psykiske lidelser). Psykologer i PPT har mulighet til å jobbe med alle barn, forebyggende og helsefremmende, gjennom arbeid på systemnivå i skoler og barnehager.

For en mer inngående beskrivelse av hvordan psykologkompetanse i PPT bidrar til oppfyllelse av PP-tjenestens mandat viser vi til vedlagte notat.

Med vennlig hilsen
Norsk psykologforening



Håkon Skard
President

PSYKOLOGENS ROLLE I PEDAGOGISK PSYKOLOGISK TJENESTE

«Psykologer har en etterspurt kompetanse som i særlig grad aktualiseres i møte med barn, ungdom og familier som strever. Kunnskap om normalutvikling, og dermed kunnskap til å vurdere og utrede utvikling hos barn og ungdom, tilretteleggingsbehov, tiltak og behandling, utgjør sentrale arbeidsoppgaver for psykologer i kommunal- og fylkeskommunal tjeneste uavhengig av arbeidssted og lovverk.

Et mindretall av landets kommuner og fylkeskommuner har psykologkompetanse knyttet til sin PP-tjeneste, til tross for benevnelsen pedagogisk psykologisk tjeneste. Høsten 2019 viste beregninger basert på vårt medlemsregister at omkring 100 kommuner hadde psykologkompetanse i PP-tjenesten. Dette er et usikkert tall, men kan indikere at det er behov for å styrke den psykologfaglige kompetansen for at tjenesten skal være tilstrekkelig tverrfaglig. Det påpekes også fra regjeringen i Meld. St. 6. (2019-2020) Tett på-tidlig innsats at psykologkompetansen i PP-tjenesten er lav.

Norsk psykologforenings hørings svar til ny opplæringslov, 25.06.2021

«Det viktigste verktøyet skolen har i møte med elever er menneskene som jobber der, og det er i finpusning av dette verktøyet psykologkompetansen kommer til sin rett.»

Andrea Kanavin Grythe, psykolog og leder PPT Nittedal

Rapport om psykologens rolle i pedagogisk psykologisk tjeneste

I Psykologforeningens strategi for utvikling av kommunale tjenester 2019-2022 er ett av delmålene at Pedagogisk Psykologisk tjeneste i hele landet bruker psykologers kompetanse godt til det beste for barn og unges utvikling og læring.

Som ledd i arbeidet med dette har Fagpolitisk avdeling i samarbeid med en arbeidsgruppe utarbeidet et grunnlagsnotat med beskrivelse av psykologers rolle og oppgaver i en tverrfaglig PP-tjeneste. Notatet er ført i pennen av psykologspesialist og leder av PP-tjenesten i Nittedal, Andrea Kanavin Grythe.

Innholdet er basert på innspill fra arbeidsgruppen, bestående av psykologer fra PP-tjeneste i ulike deler av landet. For å oppnå en viss dybde i presentasjonen uten at rapporten skulle bli for lang er PP-psykologens oppgaver og roller i all hovedsak eksemplifisert ved arbeid i skolen. Dokumentet har vært på høring hos psykologer som deltok i rådslag om psykologer i PP-tjenesten, Forum for psykologer i kommunen, fagutvalg barn og unge, fagutvalg samfunn og allmenn-psykologi, fagutvalg habilitering, samt Facebook-gruppen Psykologer i PP-tjenesten. Samfunnsviterne har kommet med innspill til rapporten i to møter. I innspillsrundene var en gjennomgående tilbakemelding at rapporten gir en gjenkjennelig og dekkende beskrivelse av hvordan psykologer arbeider i PPT. Innspillsrunden inspirerte en rekke medlemmer til å sende oss ytterligere beskrivelser av god psykologfaglig praksis i PPT.

Formmessig er det lagt vekt på et praksisnært og tilgjengelig språk, med håp om at psykologers virke i PPT skal «tre frem for leseren», og ikke bare informere, men også inspirere både myndigheter og våre egne medlemmer til å bruke psykologers kompetanse godt til det beste for barn og unges utvikling og læring.

Formålet med rapporten er en omforent forståelse av hvorfor og hvordan psykologers kompetanse er viktig i PP-tjenesten som grunnlag for videre innspill og samarbeid med myndighetene (for eksempel i forbindelse med ny Opplæringslov), i dialog og samarbeid med andre aktører og ikke minst overfor medlemmene våre som jobber i tjenesten eller ønsker å jobbe i disse tjenestene der det ikke er etablert psykologstillinger.

Sammendrag av rapporten

Rapporten beskriver psykologers bidrag til oppfyllelse av PP-tjenestens (PPTs) mandat, med vekt på kompleksiteten som ligger i å bistå skolene i å sørge for at alle barn og unge er inkludert, trives, mestrer og lærer i tråd med egne forutsetninger. Videre begrunner den viktigheten av tverrfaglig arbeid i PPT, samt utdypes psykologens oppgaver, ansvar og roller knyttet til dette arbeidet. Dette handler både om psykologers fagkompetanse og om terapeutiske ferdigheter. Disse beskrives ytterligere knyttet til individrettet arbeid, systemrettede oppgaver og relasjonsarbeid. Psykologers arbeid med sentrale samfunnsutfordringer som skolefravær/fracfall og mobbing beskrives noe mer inngående. Viktige forutsetninger for å få brukt psykologers kompetanse i PPT utdypes før det avslutningsvis beskrives hvordan psykologer i PPT samarbeider med andre tjenester, og skjæringspunktet mellom psykologer i PPT og psykologer i kommune- og spesialisthelsetjenester.

Innhold

PSYKOLOGENS ROLLE I PEDAGOGISK PSYKOLOGISK TJENESTE	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Psykologkompetanse.....	3
1. PPT sitt mandat – to sider av samme sak	4
Tverrfaglig arbeid - en forutsetning	5
2. Psykologens ansvar og rolle ved individuelle henvisninger	5
Utredning og vurdering	5
Oppfølging	6
3. Psykologens bidrag til læring, trygghet og trivsel på skolen	7
Systemrettede oppgaver	7
Relasjonsarbeid	8
Endringsarbeid.....	8
4. Psykologers arbeid med skolefravær i PPT	9
5. Psykologers arbeid med mobbing i PPT.....	10
6. Forutsetninger for å få brukt psykologers kompetanse.....	11
7. Samarbeid med andre tjenester	12
8. Oppsummering	12

Psykologkompetanse

Psykologer har evidensbasert kompetanse om psykologi som anvendt praktisk fag, som klinisk utøvende fag, og som forskningsfelt. Ifølge de nasjonale retningslinjene for helse og sosialfagutdanningene (RHETOS) gir psykologutdanningen omfattende kunnskap om menneskers tanker, handlinger og følelser, tilegnet gjennom kontinuerlig integrasjon av teori, empiri, ferdighetstrening og praksis. RHETOS vektlegger videre at psykologer på selvstendig grunnlag kan benytte denne brede kompetansen til å forstå, utrede, diagnostisere, behandle og evaluere psykologiske problemer hos individer, familier og grupper, samt være en pådriver i helsefremmende og forebyggende arbeid,

PPT skal bidra til at alle barn og unge opplever læring, inkludering, trivsel og mestring i barnehage- og skolehverdagen gjennom kompetanseheving og organisasjonsutvikling i barnehagen og skolen (systemarbeid) og utarbeidelse av sakkyndige vurderinger der loven krever det (individarbeid). PPTs mandat er tosidig og komplekst, og det er derfor særlig psykologenes breddekompetanse, slik den er beskrevet i RHETOS, som aktualiseres i møte med mandatet. Med breddekompetanse mener vi psykologers samtidige kompetanse på

- både individ og system-forståelse av utviklingsprosesser
- normalutvikling og skjevutvikling
- hele spekteret av psykiske plager og lidelser
- både forebygging og behandling av disse
- endringsarbeid med både individer og systemer (barn, voksne, familier og grupper)

Samtidig som barnehagene og skolene til enhver tid har ansvar for å tilrettelegge for god utvikling og læring for barn med psykiske lidelser, utviklingsforstyrrelser, alvorlige traumeerfaringer osv., forvalter de et forebyggende perspektiv på psykisk helse, blant annet aktualisert gjennom innføringen av det nye området livsmestring som er tatt inn i skolen. Dette er ett eksempel på viktigheten av at skolene har tilgang på fagpersoner med bred kompetanse på hele spekteret av psykiske plager og lidelser.

PPTs mandat dekker arbeid med barn i førskolealder (både i barnehage og hjemme), grunnskolealder, videregående alder og voksne med rettigheter på grunnskolens område. Mandatet er hjemlet både i barnehageloven og i opplæringsloven. Henvisningsgrunn og henvisningsfrekvens varierer veldig mellom de ulike alderstrinnene. Tilknytningsvansker henvises for eksempel oftere i barnehagealder, konsentrasjon og oppmerksomhetsvansker oftere i skolealder. Traumer er et eksempel på en henvisningsårsak som er gjennomgående uavhengig av alder. Det er flest elever på ungdomstrinnet som i dag mottar særlig tilrettelegging i skolen.

I rapporten beskriver vi hvordan psykologkompetansen aktualiseres i møte med PP-tjenestens mandat gjennom eksempler fra psykologfaglig arbeid i skolen. Selv om rapporten i hovedsak tar utgangspunkt i opplæringsloven og feksimpler fra psykologfaglig arbeid i skolen, vil mye av innholdet være direkte overførbart til barnehageloven og psykologfaglig arbeid i barnehage, samt i videregående skole. Vi vil understreke at PPTs rolle i å sikre tidlig innsats gjennom arbeid i barnehage er betydelig. Avgrensning til eksempler fra grunnskole er gjort av hensyn til rapportens omfang. Alle eksempler er fiktive, men bygger på erfaringer fra praksis.

Psykologer vil kunne bidra med kompetanse utover det som blir beskrevet i denne rapporten, da fagpersoner varierer både i interesseområder og kompetanse utover sin grunnutdannelse. Andre faggrupper vil også kunne bidra med kompetanse på overlappende felt.

1. PPT sitt mandat – to sider av samme sak

Siden PPT skal arbeide både på system- og individnivå blir tjenestens mandat ofte omtalt som todelt. Noen oppgaver i PPT er mer knyttet til individarbeid, mens andre oppgaver er mer knyttet til systemarbeid. Det blir imidlertid en falsk dikotomi å lage et klart skille mellom de to områdene, da det er nødvendig å fastholde systemperspektivet i individarbeidet og samtidig ha individuelle forhold i mente når det jobbes på systemnivå. Ved å se mandatet som to sider av samme sak øker kompleksiteten, men også treffsikkerheten med tanke på tiltak og bistand fra PPT. Når tjenesten favner kompleksiteten i mandatet i den enkelte sak gir dette en forståelse av *hele bildet*, som er avgjørende for å gi de som trenger det hjelp som hjelper.

Dette poenget understrekes i stortingsmelding 6 *Tett på – tidlig innsats og inkluderende felleskap i barnehage, skole og SFO*. Her beskrives balansen mellom sakkyndighetsarbeid og forebyggende arbeid (systemarbeid) slik: «regjeringen er opptatt av at PP-tjenestene skal finne en riktig balanse mellom de to oppgavene, og at den skal se oppgavene i sammenheng» (s.55) Videre presiseres det at «arbeidet med sakkyndige vurderinger står ikke i motsetning til forebyggende arbeid i barnehager og skoler. Tvert imot er disse arbeidsoppgavene gjensidig avhengige og forsterker og påvirker hverandre. Arbeid med å utrede et enkelt barns eller en enkelt elevs behov virker inn på barnehagens eller skolens helhetlige arbeid, og motsatt. Tiltak som vil hjelpe ett barn, vil også kunne heve kvaliteten på tilbudet til flere av de andre barna.» (s.56) Gjennom arbeidet med ny opplæringslov og barnehagelov har regjeringen også et ønske om å tydeliggjøre at PPT skal arbeide forebyggende og med tidlig innsats før en vanske oppstår, i tillegg til å være sakkyndig instans der loven krever det.

PPT mottok en ny henvisning fra en skole for en elev, Per på 5. trinn. Per har store relasjonstraumer og er fosterhjemsplassert i kommunen. Lærer har tidligere fått veiledning av psykolog i PPT, med bakgrunn i tilknytningsteori og traumesensitiv tilnærming. I henvisningsskjema for Per skriver lærer under området «ønsket bistand fra PPT»:

Jeg får ikke fulgt tett nok opp relasjonsarbeidet slik at jeg kommer i forkant av at Per går ut av toleransevinduet sitt. Det er utfordrende å regulere ham ned. Vi har rett og slett behov for å sikre tettere voksentetthet så jeg kan gi reguleringsstøtte. Jeg får ikke fulgt tett nok opp.

Lærerens konkrete bestilling om hjelp til å hjelpe Per er et resultat av at lærer har fått veiledning fra psykolog i PPT i forbindelse med en tidligere henvist elev. Fra denne veiledningen sitter læreren igjen med integrert kunnskap og ferdigheter som fører til at andre elever får rett hjelp til rett tid.

Tverrfaglig arbeid - en forutsetning

Barn går på skolen med hele seg. De lar ikke psykiske helsevansker, utrygge omgivelser hjemme, eller andre deler av seg ligge igjen utenfor skoledøra. Det er ikke kun lese- og skrivevansker eller vansker knyttet spesifikt til læring som påvirker elevenes utbytte av det ordinære skoletilbudet. For å oppnå målet om å arbeide med *hele* barn og unge trenger vi at de faglige perspektivene i den pedagogisk-psykologiske tjenesten utfyller hverandre. Derfor er det viktig at den tverrfaglige kompetansen i pedagogisk-psykologisk tjeneste er mer balansert og at det psykologiske perspektivet kommer mer til syne enn det som har vært tilfellet frem til nå.

Felles for alle ansatte i PPT er evnen til å tenke analytisk og å beskrive hva som skal til for å oppnå positiv utvikling for barn og unge, vurdert opp mot kunnskapsløftet (2021). Tverrfaglig arbeid i førstelinje krever at ansatte både har generell kompetanse om mye, og samtidig særlig kompetanse om noe. Det krever en anerkjennelse av at noe arbeid er felles, mens andre områder er klart mer forankret hos noen fagpersoner enn andre. Del 2 og 3 i dette dokumentet beskriver psykologers kompetanseområder som er særlig nyttige og relevante for PPT. En del av disse områdene er særegne for psykologer, og et viktig bidrag i tverrfaglig samarbeid med PP-rådgivere med annen fagbakgrunn.

2. Psykologens ansvar og rolle ved individuelle henvisninger

PPT har ansvar for utredning, vurdering og oppfølging av henviste barn og unge. Målet med utredning av henviste barn og unge er å få innsikt i «utviklingsutsiktene til eleven» (Opplæringsloven §5-1) for å kunne vurdere hva som skal til for at den henviste eleven får «et forsvarlig utbytte av opplæringen i forhold til andre elever og i forhold til de opplæringsmålene som er realistiske for eleven» (Opplæringsloven §5-1).

Utredning og vurdering

En individuell utredning omhandler barnets forutsetninger for læring, samt kartlegging av barnets omgivelser i og utenfor skolen. Psykologfaglig kunnskap om hvordan barns omgivelser kan påvirke deres fungering er særlig viktig på dette området.

Psykologer har god utredningskompetanse av individuelle forhold, og særlig innenfor områdene:

- Nevroutviklingspsykologi
- Kognitiv psykologi
- Utviklingspsykologi

- Habilitering
- Psykometri (bruk og tolkning av psykologiske tester, deriblant evnetester)
- Psykopatologi (kompetanse til å vurdere barnets symptomer opp mot diagnostiske kriterier er også av betydning for utredningen, til tross for at målet ikke er å stille diagnoser)

Det kan være mange og sammensatte årsaker til at barn og unge strever. Psykologer har særlig kompetanse til å vurdere hvorvidt barn og unge har behov for annen hjelp utover tilrettelegging i barnehage eller skole, for å få positiv utvikling. Dette kan dreie seg om vurdering av behov for utredning/ behandling i spesialisthelsetjenesten, behov for familie- eller foreldreveiledning, m.m. En PP-tjeneste uten psykologfaglig kompetanse vil raskt kunne overse underliggende psykiske vansker, utviklingstraumer eller andre vansker som ikke er knyttet til «rene» lærevansker.

I utredningsarbeidet vil det ofte være behov for å henvise barnet videre til spesialisthelsetjenesten for somatiske og psykiske lidelser. Psykologer i PP-tjenesten er et viktig bindeledd mellom kommunen og spesialisthelsetjenesten, og har særlig kompetanse på når disse aktørene bør samhandle. Fra 01.07.15 har psykologer selvstendig henvisningsrett til BUP. Det finnes også eksempler på lokale avtaler hvor PP-tjenesten henviser direkte til utredninger ved habiliteringstjenesten for barn og unge.

Kunnskap om symptomer og diagnoser er avgjørende for å kunne gi rett hjelp til riktig tid, og for å skape mest mulig sømløse overganger mellom kommunale tjenester og spesialisthelsetjenesten. I tillegg vil spesialisthelsetjenesten kunne bygge sitt arbeid på funn og tiltak som tidligere har vært prøvd ut i førstelinjetjenesten. I dagens samfunn er det blitt mer og mer vanlig at skoler henviser elever til PPT med «konsentrasjon og oppmerksomhetsvansker» som de mistenker kan være ADHD. I mange tilfeller avverger en god psykologfaglig vurdering basert på bred førstelinjeutredning i PPT en viderehenvisning til BUP for disse vanskene, ved å avdekke at det trolig ikke er underliggende nevrologiske årsaker til vanskene. Dette er også med å sikre rett hjelp til rett tid, på rett nivå.

Når et barn er utredet eller går i behandling, vil det være avgjørende å «oversette» tiltak og anbefalinger til barnets kontekst på skolen, noe PPT er i særlig god posisjon til å bidra til. Psykologer i PPT bidrar også med vurderinger av hvorvidt det er andre instanser enn spesialisthelsetjenesten som vil være mest hensiktsmessig å koble på. Dette er med å sikre rett hjelp til rett tid, og utgjør en avgjørende sorteringsfunksjon for siling til spesialisthelsetjenesten.

Oppfølging

Oppfølging av individuell vurdering og utredning av barnets vansker kan være:

- Veiledning til skole, foresatte eller andre relevante samarbeidspartnere
- Samtaler med elev
- Ytterligere observasjon/ støtte til gjennomføring av tiltak
- Bidrag til evaluering av effekt av tiltak
- Vurdering av behov for justering av tiltak

I dette oppfølgingsarbeidet kan psykologer bidra med særlig kompetanse innenfor følgende relevante fagområder:

- Utviklingspsykologi
- Nevropsykologi
- Traumepsykologi
- Endringsarbeid (*se side 7*)

- Veilednings- og relasjonskompetanse (se side 7)
- Vurderingskompetanse (refleksjon, evaluering og analyse)
- Prevalente barnediagnoser (ADHD, traumer, autismspekter, angst, depresjon, m.m.)
- Kompetanse på emosjons- og atferdsregulering (særlig aktuelt tema for skoler/ undervisning/ didaktikk - og et spesielt viktig skjæringspunkt mellom psykologi og pedagogikk)

Psykologer kan forventes å ha god kompetanse innenfor disse områdene, og ferdigheter til å tilegne seg kompetanseheving som trengs for å utvikle seg ytterligere etter tjenestens behov. Men alle kan ta et kurs innenfor nevropsykologi eller traumer – så hvorfor skal nettopp psykologer være del av PPT? Hva er det ved utdanningen og ferdighetene psykologer innehar som gjør det særlig betydningsfullt å jobbe i en tjeneste som ikke er forankret i helselovverk? Psykologer er særlig trent i å koble sammen kunnskap om beskyttelsesfaktorer og risikofaktorer med terapeutiske ferdigheter. Selv om psykologene ikke skal utføre klinisk behandling i PPT har deres trening i å vurdere beskyttelsesfaktorer opp mot risikofaktorer og å koble komplekse vurderinger av dette opp mot intervensjoner stor betydning i arbeidet med oppfølging av enkeltsaker.

Det er avgjørende for barn og unge at ansatte som forstår hva som påvirker helsen vår, både risikofaktorer såvel som helsefremmende faktorer, jobber i tjenester som bidrar til å forme utviklingen deres.

3. Psykologens bidrag til læring, trygghet og trivsel på skolen

Med få unntak går alle barn på skole, uansett bakgrunn eller forutsetninger – og alle har muligheten til å oppleve mestring og gleden ved å lære å lære. Skolen er et sted med potensiale til å utruste alle barn med «de 7 psykiske helserettighetene» som vi vet vil gi dem et godt grunnlag for voksenlivet (Holte, A., Norsk Psykologforening, 15.06.2015). I praksis er dette likevel krevende å få til. Tidvis kan det i praksis også oppleves som at skolens «pedagogiske prosjekt» ikke går hånd i hånd med ivaretagelse av barns opplevelse av mestring og felleskap. PPT har en viktig rolle i å bistå skoler i å navigere i dette landskapet. Psykologers kompetanse i PPT er av særlig betydning for å sikre at pedagogisk og didaktisk praksis ikke bare er læringsfremmende, men også fremmer god psykisk helse. Det nye kunnskapsløftet (2021) gir skolene et godt utgangspunkt for å kunne jobbe godt med dette, og frigjør skolene fra deler av målstyringen som kan oppleves å være i konflikt med ivaretagelse av mangfoldet.

Systemrettede oppgaver

Som nevnt under avsnittet om PP-tjenestens mandat er det et mål at PPT sitt individrettede arbeid bidrar til endring også på systemnivå. Dette kan skje på flere måter. For eksempel kan veiledning knyttet til oppfølgingsarbeid av et henvist barn gis til et helt trinn, eller en hel skole, eller utredningen på individnivå kan ha avdekket satsningsområder skolen bør utvikle videre på systemnivå. I tillegg skal PPT bidra med direkte systemarbeid i form av kompetanseheving og organisasjonsutvikling i skoler, slik at deres opplæring blir lagt til rette for barn med særlige behov (all den tid denne vurderingen er relativ vil dette kunne gjelde et bredt spekter av barn). Høringsnotatet til ny opplæringslov foreslår å omformulere dette til å gjelde «alle elever».

Dette systemarbeidet kan foregå for eksempel:

- I tverrfaglig samarbeid på tvers av tjenester
- På skoler (alle ansatte, grupper, trinn – med både elever og lærere)
- Som kurs/ workshops/ psykoedukasjon
- Gjennom utviklingsprosjekter
- Deltagelse i nettverk
- Bidrag ved foreldremøter

- Utarbeide rutiner/ veiledere/ praksiseksempler/ materiale

Både foreldremøter, kurs, veiledere og annet vil knyttes blant annet til fagområdene oppsummert på side 6. I tillegg til dette har psykologer særlig relevant kompetanse på systemrettet arbeid innenfor:

- Universell, indikativ, selektiv forebygging av psykiske lidelser
- Helsefremmende arbeid
- Organisasjonspsykologi
- Gruppeprosesser

Workshop om selvivaretagelse for ansatte i skoler

Psykolog i PPT har ofte blitt spurt om å bistå skoler som strever med å tilrettelegge for elever med alvorlige atferdsvansker, som utagerer og oppleves krevende å følge opp for de voksne involvert. Ofte viser det seg at ledelsen kanskje først og fremst er bekymret fordi de voksne uttrykker at de er slitne og/eller at de vurderer sykemelding. Veiledning på tiltak knyttet til eleven vil da ofte oppleves overveldende, og de voksne er ikke i posisjon til å omsette dette i praksis. Psykologer i PPT er særlig egnet til å gi støttesamtaler/ veiledningssamtaler for lærere/assistenter slik at de får økt kapasitet til å hente seg inn, regulere seg selv, be om hjelp og støtte, eller overkomme andre viktige barrierer for å få til å gjennomføre oppfølging og tilrettelegging. Oppdrag knyttet til selvivaretagelse har også vært knyttet til hele personalgrupper, der skreddersydde workshops retter seg mot hvordan å ta vare på seg selv i et yrke der det viktigste verktøyet man har er seg selv.

Relasjonsarbeid

Skolens evne til å ivareta trygghet og trivsel for alle elever skjer gjennom de ansattes evne til relasjonsarbeid, både på gruppenivå (klasseledelse) og individnivå (lærer-elev relasjon). Psykologers utdanning og trening i allianse, relasjon og endringsarbeid bidrar til at voksne i skolen kan få hjelp til å bygge relasjon med alle elever, også de som er sårbare for utrygghet og mistrivsel.

Psykologer kan hjelpe de voksne rundt barnet til å tolke barnets atferd på en måte som gjør det mulig for den voksne å fortsette å bidra til positiv utvikling for barnet og legge til rette for læring. Psykoedukasjon kan være en god innfallsvinkel her, og i tilfeller der barnets relasjonskompetanse er umoden eller i skjevutvikling kan dette være helt avgjørende. Kompetansespredning til de ansatte om voksnes egne responser, reaksjonsmønster og reguleringsstrategier kan være avgjørende for at ansatte i skoler evner å stå tryggere i krevende relasjonsarbeid.

Gjennom systematisk veiledning kan psykologer hjelpe de voksne på skolen med å stå i vanskelig relasjonelt arbeid, og den belastning det kan være. Psykologer kan veilede lærere i særlig utfordrende situasjoner, hjelpe dem til å være gode voksne for elever med selvmordstanker/trusler/forsøk, relasjonsskader eller andre alvorlige traumer/psykiske vansker. I dette kan psykologen overføre kunnskap og kompetanse om elevens vansker. Psykologers ferdigheter i å raskt etablere relasjon til læreren er en viktig kompetanse her, da læreren ofte har liten tid, men stort behov for å forstå mer for å være gode voksne for disse elevene.

Endringsarbeid

Endringsarbeid står helt sentralt i det meste av PPT sitt arbeid. Psykologers kompetanse på endringsarbeid hos barn, voksne og i grupper og organisasjoner er derfor særlig betydningsfull i dette

arbeidet. Når PPT skal bistå skoler er det som regel fordi utgangspunktet ikke er slik man ønsker at det skal være. For eksempel; et barn blir henvist fordi det ikke har positiv utvikling, eller en organisasjon strever fordi de ikke får til god praksis på et område. En lærer som strever med å skulle ivareta et barn med særlige behov, samtidig som de skal ivareta behovene til resten av klassen, forventningene fra ledelse og foreldre - vil raskt kunne oppleve å bli overveldet og utslitt.

Psykologer kan bidra med veiledning og støtte som trengs for å kunne oppnå varig praksisendring, uten at det går ut over psykisk helse. Dette er et viktig supplement til spesialpedagogiske råd og eventuell instrumentell veiledning i metoder eller organisering. I tillegg har psykologer særlig kompetanse på hvordan ansatte på skoler kan bidra til utvikling der elever strever med psykisk helseproblematikk, enten som sin hovedvanske eller som del av sammensatt vanskebilde.

4. Psykologers arbeid med skolefravær i PPT

Ved skolefraværproblematikk er det et særlig behov for å jobbe tverrfaglig. Det er større sjanse for å lykkes med å øke tilstedeværelse om man fanger opp begynnende fravær tidlig. Skolefravær kan forebygges. Alt dette krever systematisk arbeid, og at samarbeidspartnere jobber samtidig og basert på en felles forståelse av utfordringene og målsettingene når det først blir vanskelig for barn og unge å være på skolen.

Her bidrar psykologer i PPT både på individ- og system-nivå. Som eksempel på systemarbeid vil vi vise til et eksempel fra Nittedal PPT, der to psykologer førte veilederen «Hver dag teller» i pennen, for å sikre systematikk i dette arbeidet. Denne veilederen er tatt godt imot i kommunen. Når den har vært et viktig bidrag til å redusere skolefravær handler det om veilederens fokus på psykologfaglige perspektiver, så som holdninger, relasjonsarbeid og prosesser som skjer mellom mennesker når man er i vanskelige situasjoner.

Skolefraværproblematikk er som regel sammensatt. I individuelle saker er det behov for å jobbe tverrfaglig både internt i PPT, og med elev, foresatte, skole og ofte andre for å lykkes med tiltak som treffer. I praksiseksempelen vi viser til nedenfor ble det avdekket både fagvansker som har «gått under radaren» og angstproblematikk som ble oppfattet som somatiske smerter av foresatte og eleven selv. I tillegg var det behov for å jobbe med klassemiljøet slik at det opplevdes trygt og godt for alle.

Camilla ble henvist til PPT på grunn av økende skolefravær, til tross for samarbeid mellom skole og hjem for å forsøke å hjelpe Camilla. Camilla går i 6. klasse. Foreldrene forteller at hun strevde med mye magevondt da hun var mindre, men at det var blitt bedre de siste par årene. Det siste halve året har det blitt verre igjen, og selv om legene ikke finner noe så har Camilla mye vondt. Mor sier at hun kan se det på Camilla kvelden før om hun kommer til å klare å komme seg på skolen eller ikke. Hun har også sluttet på håndballen, men er fortsatt i stallen for å ri innimellom.

PPT foretar en bred kartlegging av skolehistorikk og anamnese. Basert på dette utarbeider psykolog i PPT en caseformulering der hypoteser om hva som kan være utfordrende for Camilla beskrives. Noe av utfordringen kan være knyttet til at klassemiljøet i hennes klasse er preget av en del uro og utrygghet. Klassen har byttet lærer de siste tre årene. For å jobbe systematisk med tiltak knyttet til denne hypotesen settes det to saksansvarlige fra PPT inn i samarbeidet, som jobber med klassemiljøet og veileder lærer i pedagogiske tiltak for å øke ro, trygghet og trivsel i klassen. En annen hypotese som kom frem i kartleggingen er at Camilla strever med lesing, og dette har ikke vært fulgt godt nok opp på grunn av lærerbytter. PPT utreder og konstaterer at Camilla har dysleksi. PPT samarbeider allerede med skolen, som jobber som «dysleksivennlig skole» og sikrer at nødvendig tilrettelegging kommer på plass for Camilla. I samtaler med Camilla, skole og foresatte danner psykologen seg en hypotese om at magevondten kan være knyttet til angst. Psykologen forklarer Camilla hvordan angst fungerer i kroppen (psykoedukasjon) og henviser til kommunens lavterskelteam som gir Camilla og foresatte korttidsbehandling for angst.

Psykologers arbeid med mobbing i PPT

Psykolog Guro Øiestad har uttalt at mobbing er systematisk opplæring i lav selvfølelse (Strand N., 2014). Å bli utsatt for mobbing øker risikoen for nedsatt selvtillit, ensomhet, depresjon og angst, psykosomatiske plager (for eksempel hodepine, magesmerte, kvalme), selvmordstanker og selvmordsforsøk, psykotiske symptomer, posttraumatisk stress symptomer, samt atferdsproblemer og rusmiddelbruk. I tillegg viser forskning at det å bli utsatt for mobbing har sammenheng med økt fravær fra skolen og dårlige skoleprestasjoner. Gode familierelasjoner, sosial støtte fra jevnaldrende, et godt skolemiljø og gode relasjoner til skolens personale er faktorer som ser ut til å redusere risikoen for negative konsekvenser av mobbing.

Vi vet at å jobbe systematisk mot mobbing og for gode skolemiljø bidrar til å stoppe mobbing. Forskningen peker på at innsatsen må være systematisk og rettet både mot skolemiljøet som helhet og enkeltbarn. PPT sitt mandat, som er rettet mot både system- og individnivå gir derfor et særlig godt utgangspunkt for å kunne bidra til både forebygging og oppfølging av mobbeproblematikk. Potensialet i dette mandatet blir realisert når PPT kan bidra med psykologkompetanse i samarbeid med skolene.

Mobbing er ikke et individ-problem, det er et fenomen som oppstår i samhandling med andre, i en kontekst. Forebygging og behandling av mobbing må derfor også håndteres kontekstuellet. I dette spennet mellom individ- og systemarbeid er det PPT-psykologen har sitt daglige virke og handlingsrom. En typisk bestilling skoler har til PPT er at psykolog fra PPT skal komme og snakke med elever som har mobbet, eller som har blitt mobbet, for å hindre følgevansker av mobbingen. Noen barn og unge kan ha behov for psykologsamtaler som følge av mobbing, men det potensialet man har som psykolog i PPT når langt utover samtalerrommet. Psykologers kompetanse kan bidra til at de

voksne som er mest sammen med barna på skolen kan bli bedre rustet til å se, til å gripe inn og til å følge opp mobbing.

Psykologer i PPT kan ha individuelle samtaler, oftest der det er behov for en vurdering av hvorvidt eleven har behov for behandling i helsetjenesten, men først og fremst kan psykologer bidra til at de voksne som skal følge barnet tettest videre i skolegangen er i stand til å skape et trygt og godt miljø for den eleven det gjelder. For å skape et nytt narrativ og en ny fortelling om hvem eleven er, etter å ha mobbet eller blitt mobbet. For noen lærere handler dette om å få hjelp til å vite hvordan de skal romme elever som har mobbet eller blitt mobbet. Det viktigste verktøyet skolen har i møte med elever er menneskene som jobber der, og det er i finpussing av dette verktøyet psykologkompetansen kommer til sin rett. I praksiseksempelen nedenfor jobbet PPT både på individnivå og systemnivå. Psykologfaglige vurderinger, relasjonsferdigheter og fagkompetanse var avgjørende for å sikre rett hjelp til rett tid for eleven.

Jens ble henvist til PPT i slutten av 8. klasse. Skolen tok kontakt med PPT fordi foreldrene til Jens fortalte at de ikke fikk han på skolen etter en hendelse som hadde skjedd nylig. Det ble avdekket at en video av at Jonas blir grovt mobba ble spredt på sosiale medier. Jens ville ikke snakke med noen på skolen, og situasjonen virket fastlåst. Jens godtok å gå en tur med en psykolog fra PPT. I samtale med psykologen fortalte Jens at han har blitt mobbet lenge, og ikke vil tilbake på skolen. Jens gikk med på å møte psykologen igjen etter noen dager. Psykologen kartla traumesymptomer, og i drøfting med BUP ble det besluttet å henvise til BUP. I påvente av inntak der, fortsatte PPT kontakt med Jens. Sammen ble psykologen fra PPT og Jens enige om at psykologen kunne informere klassen om at Jens etterhvert kommer tilbake til klassen, og hva han har behov for da. Jens ville ikke snakke med noen på skolen. PT ga også veiledning til lærerne på trinnet på skolen om hvordan Jens selv ønsket å bli møtt for å føle seg trygg og for ikke å skille seg ut når han etterhvert kom tilbake på skolen. Jens, foreldre, skole, PPT og BUP samarbeidet i dette tilfellet om å få hjulpet Jens til å få en trygg og god skolehverdag. Lærerne på trinnet ble bedre i stand til å møte Jens, og samtidig til å møte andre sårbare elever. I tillegg fikk lærerne på trinnet veiledning i hvordan observere og avdekke skjult mobbing.

5. Forutsetninger for å få brukt psykologers kompetanse

I PP-tjenester som evner å arbeide tverrfaglig blir psykologers kompetanse utnyttet slik at den kommer både elever, foresatte, lærere og skolen som organisasjon til gode. For at dette skal skje, må følgende forutsetninger være til stede:

- Leder i PPT må ha forståelse for psykologkompetansens rolle. Leder har et stort handlingsrom og ansvar for hvordan PPT sitt mandat forvaltes.
- Psykisk helse, trivsel og det psykososiale miljøet på skolen må anerkjennes som viktige oppdrag for PPT på både individ og systemnivå
- Tjenesten må ha kapasitet til å jobbe både på individnivå og systemnivå
- Kjennskap til helsepersonelloven og rutiner for praksis i henhold til dette må være en integrert del av arbeidet i PPT, så som tilgang til IKT systemer som gjør det mulig å ivareta journalforpliktelser.
- Psykologers selvstendige henvisningsrett til BUP og tilhørende ansvar for å henvise til BUP ved behov må være tydelig i tjenesten
- Psykologer i PPT må ha mulighet for å få veiledning av psykolog(spesialist)

- Kompetanseheving og spesialisering må være en del av arbeidsvilkårene for psykologer i disse tjenestene.

6. Samarbeid med andre tjenester

Psykologer som jobber i andre kommunale tjenester har samme utdanningsbakgrunn som psykologer i PPT. Hva er så skjæringspunktet mellom tjenestene og forvaltningen av kompetansen i den enkelte tjenesten?

Avgrensning av psykologens oppgaver i kommunale tjenester bør ta utgangspunkt i mandat og lovverk, samtidig som gode tjenester gis nettopp når det også gjøres individuelle vurderinger utover dette. Dette fordrer fleksibilitet i tjenestene og god mulighet til samhandling på tvers. For eksempel så vil en elev som har behov for støttesamtaler i forbindelse med prestasjonsangst ved prøver kunne ha bedre nytte av å få de samtalene med en psykolog i PPT som kjenner saken godt, enn at eleven skal få dette tilbudet hos en psykolog i et kommunalt lavterskeltilbud. Der det er avklart at eleven har en spesifikk angst som skal behandles er det imidlertid viktig at eleven henvises til psykolog som jobber under helselovverk (f.eks i kommune eller BUP). Psykolog i PPT kan være bindeledd ved samarbeid med spesialisthelsetjenesten om barn som utredes og behandles der. En psykolog i PPT kan «oversette» kunnskap fra utredning og behandling i BUP til barnets aktuelle kontekst slik at den kan brukes i opplæring og veiledning til øvrige ansatte i PPT.

Psykologer i andre kommunale helsetjenester jobber ofte direkte med barn, unge og familier (individuellt). Psykologer i PPT har en unik mulighet til også å jobbe med å utvikle miljøet barnet oppholder seg store deler av tiden i (skole og barnehager). Oppfølging i kommunale helsetjenester er også ofte knyttet til et selektivt grunnlag (for eksempel milde til moderate psykiske lidelser). Psykologer i PPT har mulighet til å jobbe med alle barn, forebyggende og helsefremmende, gjennom arbeid på systemnivå i skoler og barnehager.

7. Oppsummering

PP-tjenestens komplekse mandat fordrer tverrfaglig innsats og bemanning. I denne rapporten har vi beskrevet hvordan psykologkompetanse bidrar til at PP-tjenesten kan oppfylle sitt mandat, med vektlegging av arbeid opp mot skole. Med eksempler fra praksis har vi illustrert hvordan psykologkompetanse bidrar spesifikt inn ved individuelle utredninger, oppfølging av barn med spesifikke behov, samt i systemarbeid. PPT trenger psykologen for å sikre nødvendig tverrfaglighet i utredning og oppfølging, og for å sikre PPTs bidrag til nødvendig endringsarbeid og relasjonsarbeid. I dette spennet mellom individ- og systemarbeid kommer psykologers brede kompetanse til full utnyttelse.

Kilder:

Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Hver dag teller! Veileder for forebygging og oppfølging av alvorlig skolefravær. Nittedal kommune.

<https://www.nittedal.kommune.no/globalassets/01-bilder/barnehage-skole-sfo/ppt/hver-dag-teller.pdf>

Universitets- og høyskoleloven. (2005). Lov om universiteter og høyskoler (LOV-2005-04.01-15-§3-2).

Forskrift om nasjonal retningslinje for psykologutdanning. Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2020-01-03-16>

Strand, N. (2014) Ingen Bagatell. Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 51, nummer 4, side 329-

331; <https://psykologtidsskriftet.no/kommentar/2014/04/ingen-bagatell>

Tonje Fyhn, Rebecca Lynn Radlick og Vigdis Sveinsdottir (2021) Ungdom som står utenfor arbeid, opplæring og utdanning (NEET). NORCE.

<https://www.ks.no/contentassets/25072fbf9d4d4577899c335e431117d7/Unge-utenfor-arbeid-opplering-og-utdanning.pdf>

Stortingsmelding 6 *Tett på – tidlig innsats og inkluderende felleskap i barnehage, skole og SFO*

Psykologforeningens medlemsundersøkelse (2021)

Holte, A., Norsk Psykologforening, 15.06.2015. De 7 psykiske helserettighetene.

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/mobbing/hva-er-mobbing/>

<https://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/nasjonale-satsinger/tilbud-om-kompetanseutvikling-miljo-og-mobbing/eksterne-veiledere-laringsmiljoprojektet/>